

Kommunikation og sprog

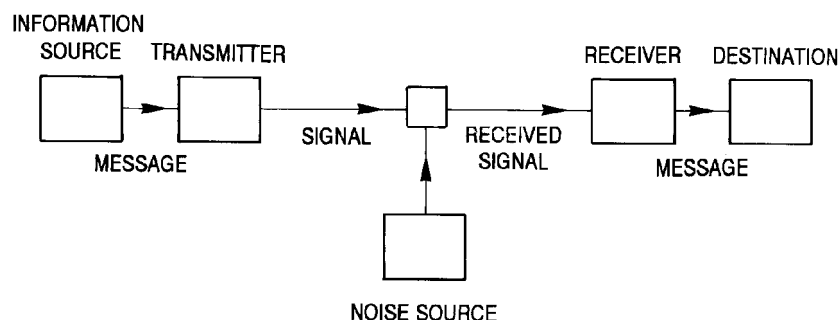
Ole Togeby

1. Kommunikation, sprog og tegn

Begrebet kommunikation kan defineres på mange forskellige måder, men den overvejende del af den kommunikation der foregår i samfundet, involverer sprog og tegn, og kan defineres som det at flere personer deler tanker med hinanden ved hjælp af sprog. Dyr kommunikation foregår ikke ved hjælp af sprog.

Og med *sprog* menes her de systemer af talte eller skrevne konventionelle, symbolske tegn, som mennesker anvender for at kommunikere med hinanden i sociale grupper med fælles konventioner. Hverken billeder, de signaler dyr kommunikerer ved hjælp af, menneskers uvilkårlige kropssprog eller musik opfattes som sprog i denne tekniske forstand, selv om de måske kan opfattes som tegn.

Kommunikation kan også beskrives anderledes, nemlig ud fra en fysisk og teknisk synsvinkel, og det er det der er tilfældet i Shannon og Weavers matematiske kommunikationsteori som går ud fra begreber som entropi, information (negativ entropi), og beskriver informationskilde, meddelelse, sender, signal, støjkilde, modtager og informationens bestemmelsessted (Shannon and Weaver 1969 s. 7).

Modellen er lavet for ingeniører der skal sørge for at få signalerne overført bedst muligt, men den har også været brugt som model for sproglig kommunikation, og da er message opfattet som tanken og transmitteren som mennesket der indkoder meddelelsen i et sprog, som så overføres via lydbølger til modtagerens øre, hvor signalet afkodes til den samme meddelelse. Siden da har tanken om sproget som kode, været dominerende også i den sprogvidenskabeligt baserede kommunikationsforskning, selv om det måske ikke er den bedste metafor for hvad der sker når folk kommunikerer ved hjælp af sprog.

Det er ret let at undersøge om det sendte signal er det samme som det modtagne signal, men det er et stadig ikke løst problem hvordan man undersøger om meddelelsen før indkodningen er den samme som den efter afkodningen, og det spørgsmål er jo ellers det der trænger sig mest på i en kommunikationsundersøgelse.

Inden for sprogvidenskaben er der flere svar på dette spørgsmål. Her skal omtales strukturalismens sprogopfattelse, semiotikkens teorier, sproghandlingsteorien, relevansteorien, den behavioristiske sprogopfattelse, det man kunne kalde systemteorien, og teorien om sprogtekstens funktioner.

2. Sprogbygning og sprogbrug

Videnskaben om kommunikation er først opstået i 1900-tallet. De traditionelle discipliner der handlede om hvordan man kommunikerer, var retorikken og filologien, discipliner som har eksisteret siden oldtiden. Retorik er læren om den hensigtsmæssige mundtlige og skriftlige fremstilling, og filologien undersøger ældre tekster, deres sprog og stil, deres historiske kilder, historiske funktion og overleveringsforhold.

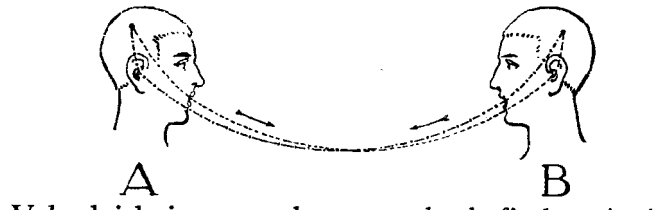
Sprogvidenskaben opstod i 1800-tallet og undersøgte først især sprogenes afstamning og udvikling. Grammatik var da nærmest en hjælpedisciplin til at lære oldtidssprogene. Grammatik er læren om et sprogs opbygning. Denne disciplin tager udgangspunkt i den kendsgerning at mennesker kan kommunikere med hinanden ved hjælp af sproglige tegn, hvad enten de er skriftlige eller mundtlige. Der er nogenlunde enighed om at ingen andre dyr har sprog, selv om de kan kommunikere på andre måder end ved hjælp af sprogtegn.

Der er også enighed om at sproget først er mundtligt og siden skriftligt, og at skriften er varige spor efter og opbevaring af mundtlig kommunikation. Men gennem skriftens historie er skriften blevet et system i sig selv der ikke længere restløst lader sig reducere til spor af tale. Og sproglæren eller grammatikken er især en beskrivelse af skriftsproget — fordi det er det eneste vi umiddelbart kan gemme og derfor har overleveret fra tidligere tider.

Den svejtsiske sprogvidenskabsmand Ferdinand de Saussure (1857-1913) forestillede sig “en videnskab, der studerer tegnenes liv, sådan som det udfolder sig i det sociale liv”. **Sprogtegn** definerer han som en psykologisk størrelse med to sider: en indholdsstørrelse (signifié, et begreb) og en udtryksstørrelse (signifiant, lydfigur), to elementer der er intimt forbundet og mobiliserer hinanden gensidigt. Forbindelsen mellem de to sider er arbitrær, dvs. aldeles umotiveret. Det er mentale associationer der holder udtryk og indhold sammen, men disse associationer er i form af sprogregler fælles konventioner for mange mennesker i et sprogsamfund og er således en social realitet.

Men Saussure forestillede sig også at den tegnteori han grundlagde, både ville være en beskrivelse af og en forklaring på forholdet mellem sprogets **bygning**, la langue, og sprogets **brug**, la parole. Hvad dette billede med feed back loop viser (Saussure 1970).

snakker sammen:

Men hos ham og hos alle hans mange efterfølgere i strukturalismen, som omfatter den danske glossematik efter Louis Hjelmslev (1899-1965), og faktisk i al moderne grammatik, inklusive hele den generative grammatiske skole efter Noam Chomsky (f. 1928), er det strukturen i sprogbygningen som har fået hovedinteressen, mens sprogbrugen, som er strukturalisternes betegnelse for kommunikation, er blevet stedmoderligt behandlet. Og måske er den teoribygning som de har rejst, slet ikke velegnet til at beskrive kommunikation i sociale situationer. Sprogbygningen, la langue, er det der er fælles for personerne i et sprogsamfund, mens parole er den individuelle brug af systemet.

Den generative grammatik har et skel der svarer til skellet mellem sprogbygning og -brug, nemlig mellem competence and performance, og også her er det alene competence der har interessen. Competence opfattes ikke som et socialt fænomen, men som et der er fælles for alle mennesker fordi det primært er et biologisk fænomen. Den generative grammatik har søgt at beskrive den indre grammatik som dels er medført og dels indlært i hvert enkelt individ.

Sprogbygningen, la langue, competence, beskrives som bestående af forskellige lag eller etager: lyd- og bogstavlaget med disciplinerne fonetik, fonologi, grafologi; ordlaget med disciplinen morfologi; og sætningslaget med disciplinen syntaks. Sætningen opfattes som den mindste grammatiske enhed; morfemet opfattes som det mindste tegn, som har en stabil korrespondens mellem udtryk og indhold. Fonemer har ikke et stabilt indhold, men kun adskillende funktion, så det er især grammatikken som har med kommunikation at gøre.

Glossematikken har især interesseret sig for morfologien og den generative grammatik især for syntaksen, men ingen af dem undersøger om der kommunikeres; de empiriske data for grammatikken er ikke eksempler på udført kommunikation, men på distinkte lyde og acceptable sætninger. Fx giver lydene *i, e, æ, a, u, o, å* ved den såkaldte kommutationsprøve betydningsforskel i omgivelserne *m__le*, og beskrives derfor som adskilte vokalerfonemer, og sætningen *farveløse grønne ideer slumrer vildt* må bedømmes som grammatisk acceptabel og velformet. Eksemplerne er ikke hvad nogen sagde ved en given lejlighed, men hvad de kunne sige. Grammatikere bruger søgbare korpuser med så mange eksempler på faktisk sagte sætninger som muligt, ordnet alfabetisk og ikke efter sammenhæng i mening eller historisk i

forhold til situationen. Målet har været at finde eller konstruere et endeligt sæt af regler der kan generere et uendeligt antal af acceptable sætninger som har en meningsfuld tolkning på et givet sprog.

Grænsen for de strukturalistiske grammatikers interesse er **sætningsgrænsen**. Hvad der er derudover hører til andre discipliner som tekstlingvistik og litterær analyse. De interesserer sig således ikke for kommunikationens mindsteenhed: ytringen eller teksten, kun for grammatikkens mindsteenhed, sætningen, og det mindste tegn, morfemet.

Strukturalistisk og formel grammatik leverer til undersøgelsen af kommunikation kun viden om grammatiske regler der kan være afgørende for hvad en given sætning i en ytring kan betyde og ikke betyde, men egentlig ikke grundlag for en kommunikationsanalyse om kommunikationens former og vilkår, eller om teksternes virkninger og effekter - kort sagt ikke om hvad teksten faktisk betyder og kommunikerer.

3. Tegntyper

En anden ældre tradition der undersøger tegn, er semiotikken grundlagt af den amerikanske filosof Charles Sanders Peirce (1839-1914). Han definerer et tegn anderledes end Saussure, nemlig som “noget (et repræsentamen) der for nogen (interpretanten) står for noget (objektet), i en vis henseende eller egenskab (ideen eller grunden)” (Peirce 1994, 94) (parenteser OT). Denne definition omfatter andre typer af tegn end sprogtegn, og er således mere relevant for en teori om kommunikation end sprogvidenskabens teorier, fordi der i det meste kommunikation indgår flere typer af tegn i samspil med hinanden.

Peirce skelner mellem tre typer af tegn på grundlag af forholdet mellem 'repræsentamen' (R) og 'objekt' (O): **ikoner** (billeder) bestemt ved lighed mellem R og O, **indekser** bestemt ved påvirkning mellem R og O, og **symboler** (sproglige tegn) bestemt ved association mellem R og O. Eller med hans egne definitioner (Peirce 1994, side 100):

Hvad som helst, hvad enten det er en kvalitet, en eksisterende enkeltting eller en lov, er et *Ikon* for noget, for så vidt som det ligner den ting og bruges som tegn for den.

Et *Indeks* er et tegn, som refererer til det Objekt, som det betegner, i kraft af at det virkelig er påvirket af det objekt.

Et *Symbol* er et tegn som refererer til det objekt, som det betegner, i kraft af en lov, i reglen en association af almene ideer, som virker således, at Symbolet bliver fortolket som henvisende til det Objekt.

Peirce's tegndefinition er meget vid, og det man kunne kalde rene indeksikalske tegn, fx at mørke skyer er tegn på regn, vil ingen nok regne som et eksempel på kommunikation. Indeksikalske tegn er symptomer, sspor eller indikationer, men ikke meddelelser.

Et stykke kommunikation, vil dog i næsten alle tilfælde bestå af flere forskellige typer af tegn i kombination. En avisartikel består således af symbolske sprogtegn og ikoniske billeder, og der vil der være spor af (dvs. indeksikale tegn på) hvorledes avisen er produceret (den er skrevet dagen før, sat, layoutet og trykt om natten). Et maleri er ofte lavet af maleren for at vi skal opfatte det som angives med billedets titel, på den måde som billedet fremstiller det, og billedets kvalitet som ikonisk tegn afhænger af hans dygtighed og stilideal, mens et fotografi ved den indeksikale fysiske årsagsforbindelse mellem fænomenet og fotografiet opfattes som meget mere realistisk og troværdig afbildning af motivet.

Mørke skyer (R) er et indeksikalsk tegn på at det bliver regnvejr (O), så man hellere må søge i ly (I). Interpretanten skal nemlig ikke opfattes som den person eller den organisme hvor i tegnprocessen foregår, men som selve den tegnproces der foregår, og som er et nyt indre biologiske tegn i organismen, dvs nerveprocesserne der udløser reaktionerne. Peirce's tegndefinition omfatter således dyrs signaler og kemiske signaler inde i kroppen (Hoffmeyer 2005).

Mest frugtbar for en kommunikationsanalyse er nok den tanke at de fleste tegn brugt i menneskelig kommunikation faktisk har både ikoniske, symbolske og indeksikalske sider.

Dette trafikskilt er et godt eksempel. Det er for det første tydeligvis et ikon. Det viser hvordan vejen ca. går lidt længere fremme; det ikoniske forhold mellem tegnet og dets objekt består i denne lighed. Men det er også et symbol, for den røde trekant viser ingen lighed med at det er en advarsel, forbindelsen er arbitrær og fastsat ved lov eller konvention. Til sidst er det også et indeks, for det er kun fordi myndighederne har sat skiltet op på netop det pågældende sted ved siden af vejen at vi for-

står at advarslen gælder for os der kommer kørende på dette sted. (Stod skiltet på skiltefabrikken, ville det ikke angive 'vejsving forude'.) Og således forstår vi kun den fulde mening fordi vi aflæser tegnet som ikon, symbol og indeks på en gang.

Skiltet er som tegn en særlig form for ikon, nemlig et **diagram** (Stjernfelt 2007). Det ligner ikke blot vejen set oppefra, men det angiver også forholdet mellem objektets dele, her proportionerne og vinklerne mellem vejstykkerne - forudsat at vi som modtagere manipulerer med tegnet. Umiddelbart skulle man jo tro at skiltet viste at vejen op i himlen ikke kan gå direkte, men at man får tilbagefald før man kan komme helt op. Sådan skal skiltet imidlertid ikke forstås, for vi skal mentalt lægge billedet ned og forestille os at den streg som peger opad, angiver en vej som går fremad. Tegnet virker kun fordi vi på denne måde bruger det til at ræsonnere om hvordan den del af verden som billedet henviser til, er indrettet. Man kan ved ræsonnementer af diagrammer uddrage mere information end der har været nødvendig for at udforme det. Meningen er: 'Sænk farten, for nu kommer der først et skarpt højresving og så et skarpt venstresving!'.

Hos Peirce er tegnbegrebet på denne måde udvidet så det omfatter andet og mere end sproglige tegn og måske også mere end det vi normalt kalder kommunikation. Tegnanalysen er en del af en omfattende teori om den menneskelige bevidsthed (fænomenologien), og om erkendelsens vilkår: Peirce's tegnteori handler om erkendelsesteori, ikke kun om kommunikation.

4. Sproghandlinger

Et vigtigt gennembrud for beskrivelsen af forholdet mellem sprog og kommunikation kom med den engelske filosof John Austin (1911-1960) som med sin bog *How, to do things with words* (1955), gjorde op med den forestilling som stammer fra logikken, at meningen med en sætning skulle være lig med dens sandhedsbetingelser. Han valgte som mindsteenheden for kommunikationsanalysen, ikke morfemet, som i den strukturelle sprogvidenskab er den mindste enhed af udtryk og indhold, og ikke sætningen, som i logikken er et udsagn med sandhedsværdi, men ytringen, som er den mindste sproglige sekvens der udgør en handling med sociale konsekvenser, en sproghandling der kan være vellykket eller mislykket.

Et ofte brugt eksempel på en **sproghandling** (talehandling) er ytringen: *-Jeg lover at komme i morgen kl. 9*. Med denne ytring har taleren ikke sagt noget som har sandhedsværdi (endnu), men har til gengæld skabt en ny social situation hvori hun eller han har pligt til at komme – hvad der ikke var tilfældet før ytringen var udstedt. Det er sådan man kan gøre ting med ord. Det er sådan ord virker.

Det Austin beskriver som en vigtig del af meningen med sekvenser af sproglig kommunikation, er deres semantik og pragmatik, hvorledes sprogbrugerne bruger

sproget, ikke blot til at beskrive verden, men også til at ændre den, i hvert fald den sociale side af den. Ved hjælp af ord kan man således love, befale, kvittere, give nogen navn, indstifte ægteskab, takke osv. Alle disse sproghandlinger kan foretages ved at man ytrer en anførende sætning i første person nutid der angiver typen af handling, og med mulighed for at indsætte et *hermed*: - *Jeg lover hermed at komme i morgen*; - *Jeg kvitterer hermed for modtagelsen af ...*; *Jeg døber dig hermed ...*. Det er alle sammen sproghandlinger med sociale konsekvenser som er **performative**, dvs. hvis mening skabes i og med at de ytres.

Først mente Austin at beskrivelser, dvs. konstateringer af hvad der er tilfældet, som fx - *Hun kom ikke i går kl. 9*, der er et udsagn der har sandhedsværdi, ikke var performativer, og derfor tilhørte en anden klasse af ytringer. Senere (i samme bog) skiftede han dog holdning og opfattede også konstateringer som et performativ, blot af en særlig type, hvor den anførende sætning som regel er udeladt: - *Jeg konstaterer hermed at hun ikke kom i går kl. 9*. Og dernæst bliver spørgsmålet: Hvilke typer af sproghandlinger findes der da?

Før dette spørgsmål besvares, skal det dog gennemgås hvorledes sproghandlinger står i et regelbundet forhold til de sætninger med hvilke man udfører dem. Det er den amerikanske filosof og elev af Austin, John Searle (født 1932) der i bogen *Speech acts* fra 1969 har opstillet følgende regler for udstedelse af et løfte:

Den propositionelle indholdsregel:

Løftet L ytres kun i en sætning, hvis ytringen udsiger noget om afsenderen A's fremtidige handling H.

De forberedende regler:

L kan kun ytres hvis modtageren M ville foretrække at A gør H frem for ikke-H, og hvis M og A er overbevist om at M ville foretrække H for ikke-H.

L kan kun ytres hvis det ikke er klart for både A og M at A normalt vil udføre H af sig selv.

Ærlighedsreglen (sincerity rule):

L kan kun ytres hvis A har til hensigt at udføre H.

Den essentielle regel:

Ytringen af L tæller som en forpligtelse (for A) til at udføre H.

Det er dette sæt af regler der kan kaldes sproghandlingens gyldighedsbetingelser eller dens vellykkethedskriterier. Sådanne sæt må man forestille sig gælder for alle sproghandlinger. For konstateringer (beskrivelser), vil det være følgende regler: Den propositionelle indhold: ethvert udsagn U. De forberedende regler: A har evidens for (grunde til at tro osv.) at U er sandt. Det er ikke klart for både A og M at M allerede kender (ikke behøver at blive mindet om, osv) U. Ærlighed: A antager at U. Den

essentielle regel: Ytringen tæller som det at A tager ansvaret for at U repræsenterer et faktisk sagforhold.

I sprogets bygning kan sprogbrugeren med ordstilling og ordenes former gøre forskel på fremsættende, spørgende og bydende sætninger, som også må opfattes som forskellige sproghandlinger. Men hvor mange sproghandlinger findes der ellers? Der findes antagelig så mange sproghandlinger at man ikke kan opregne dem alle; derfor har det af mange været forsøgt at inddele dem i grupper efter bestemte kriterier: Austin har opstillet en typologi, Searle en anden, og mange andre har hver deres system. Her skal refereres den inddeling som er lavet af den tyske filosof Habermas (født 1929). Ud fra et filosofisk ræsonnement inddeler han sproghandlingerne i:

Kommunikativer (det at ytre sig forståeligt): *sige, ytre sig, tale, snakke, spørge, svare, besvare, imødegå, samstemme, modsige, indvende, indrømme, omtale, gengive, citere.*

Konstativer (det at stå inde for sandheden af): *beskrive, berette, meddele, fortælle, forklare, bemærke, bevise, forklare, forudsige, tyde, og forsikre, bedyre, bejæ, benægte, bestride, betvivle.*

Repræsentativer (det at åbenbare sin indre tanker og følelser): *vide, tænke, mene, håbe, frygte, elske, hade, kunne lide, ønske, ville, afgøre, fx: åbenbare, afsløre, tilstå, bringe til udtryk, skjule, foregøgle, fordunkle, fortie, hemmeligholde, fornægte* (de negative optræder kun i benægtede sætninger: *jeg fortier ikke at...*)

Regulativer (det at regulere forholdet mellem parterne): *befale, opfordre, bede, forlange, formane, forbyde, tillade, nægte, modsætte sig, forpligte sig, love, aftale, forsvare, bekræfte, stå inde for, opsige, undskylde, tilgive, foreslå, afslå, anbefale, antage, råde, advare, opmuntre, indrømme, tilstå.*

Institutionelle sproghandlinger (dvs. ikke universelle, men bundet til bestemte institutioner): *hilsen, lykønske, takke, gratulere, kondolere, vædde, gifte sig, forlove sig, døbe, forbande, forstøde, fortrylle, bekendtgøre, offentliggøre, forkynde, udnævne, dømme, frifinde, attestere, stemme for.*

Kommunikation med en holdbar kategorisering af sproghandlinger opfattes som kæder af den enes udspil og den andens reaktion. Men hvad hver enkelt ytring tæller som, er ikke altid til at aflæse af den sproglige formulering alene; den der vil analysere handlingen, må tage i betragtning hvilke måder der kan reageres på ytringen. Umiddelbart ser undervisning ud som en interaktion hvor læreren stiller spørgsmål og eleverne svarer. Men ser man nøjere efter, er lærerens udspil ikke spørgsmål (for han kender svaret), men prøver, tests, og elevernes svar er ikke oplysninger, men præstationer. De er det man kunne kalde **indirekte sproghandlinger**.

5. Relevans, underforståelser og forudsættelser

Når man inddrager de sproglige teksters pragmatik, dvs. deres brug i konkrete situationer, bliver det klart at sproget og dets regler er en nødvendig betingelse for menneskelig kommunikation, men ikke en tilstrækkelig. Sprogsystemet forklarer hvorledes mening kan indkodes og afkodes af de mennesker der kan sprogreglerne. Men der kommunikeres i konkrete situationer meget mere end det der kan indkodes ved hjælp af grammatik og ordbog. Man kan således skelne mellem det sagte (det der er blevet indkodet) og det kommunikerede, mellem tekstens mening og afsenderens og modtagernes mening, som ikke behøver at være sammenfaldende.

Dette skel er først og fremmest blevet gjort klart af den engelsk amerikanske filosof Paul Grice (1913-1988). To personer der behersker den samme kode, ville ikke kunne kommunikere hvis de ikke samarbejdede om at kommunikere. Som beskrivelse af dette samarbejde har han opstillet fire såkaldte *maksimer*, der er udfoldelser af det overordnede kooperationsprincip. Et citat kan bedst vise Grices maksimer (Grice 1975, oversættelse OT):

Lav dit konversationsindlæg sådan som det kræves af det mål eller formål som er accepteret for replikudvekslingen, og på den scene hvor det foregår. Dette kunne man kalde KOOPERATIONSPRINCIPPET.

Under antagelse af at et sådant generelt princip som dette er acceptabelt, kan man måske skelne mellem fire kategorier, hvorunder der så igen vil falde visse mere specifikke maksimer, som hvis man følger dem, generelt vil give resultater i overensstemmelse med kooperationsprincippet. Som et ekko af Kant, kalder jeg disse kategorier Kvantitet, Kvalitet, Relation og Måde.

Kategorien KVANTITET hænger sammen med kvantiteten af information som skal leveres, og under det falder følgende maksimer:

Gør dit indlæg så informativt som krævet (for det givne formål med samtalen).

Gør ikke dit indlæg mere informativt end det kræves. (...)

Under kategorien KVALITET falder overmaksimen

Prøv at gøre dit indlæg til et der er sandt - og to mere specifikke maksimer:
Sig ikke hvad du tror er usandt, og sig ikke hvad du mangler passende evidens for!

Under kategorien RELATION, har jeg placeret en enkelt maksime, nemlig, Vær relevant.

Endelig, inkluderer jeg under kategorien MÅDE - som jeg forstår, ikke (som de foregående kategorier) som en der hænger sammen med hvad der siges, men snarere med HVORDAN det der siges, skal siges - overmaksimen

Vær gennemskuelig' og forskellige maksimer som fx 1. Undgå dunkelhed i udtrykket. 2. Undgå tvetydighed. 3. Vær kortfattet (undgå unødvendig snakkesalighed). 4. Vær ordentlig.

Og man kunne behøve andre.

For di begge parter prøver at leve op til disse maksimer og ved at de begge gør det, kan de kommunikere betydninger og meninger som ikke har været sagt, det som Grice kalder konversationelle implikaturer, og som man ret præcist kan oversætte til **underforståelser**. Et af de eksempler som Grice hentyder til som implikaturer er følgende:

A og B snakker om deres fælles ven C som er begyndt at arbejde i en bank. A spørger B hvordan det går med C. B svarer: *Udmærket antager jeg, han kan lide sine kolleger, og han har ikke været i fængsel endnu.*

B har ikke sagt alt hvad han mener; og det han har ment med at sige den sidste sætning, er kun et implikatur som til enhver tid kan benægtes af B. Men det underforstås at C er en der ikke kan stå for fristelser og måske tager af kassen.

Grice gør også opmærksom på et anden form for betydning som han kalder konventionelle implikaturer, men som normalt i faglitteraturen omtales som præsuppositioner. Det er alle de betydninger som af taleren er forudsat som sande og kendt af modtageren. Fx er det med ytringen - *Professoren rejste sig op*, forudsat at han sad ned - uden at det nødvendigvis har været sagt i det foregående. Det bemærkelsesværdige ved sådanne **forudsættelser** er at meningen ikke benægtes hvis man benægter sætningen. Hvis man siger: *-Nej, professoren rejste sig ikke op*, har man stadigvæk forudsat at han sad ned.

Med ytringen - *Tjeneren er neger, men velsoigneret* er det forudsat at der er modsætning mellem at være neger og at være velsoigneret. Men læg mærke til at en præsupposition forudsættes af afsenderen ved hjælp af valget af ord og grammatisk konstruktion, i dette tilfælde med valget af ordet *men*, uden at modtagerne nødvendigvis kender til eller accepterer det. I dette tilfælde vil de fleste tilhørere nok tænke at sætningen afslører taleren som en racist som man ikke kan tillade at sige den slags ting. Problem er bare at man ikke kan benægte forudsættelsen ved at benægte sætningen, og derfor har svært ved at komme med de indvendinger man gerne vil. Afsenderen har med sine forudsættelser på denne måde påduttet tilhørerne holdninger som de måske slet ikke har. Et meget brugt eksempel på sådan påduttning

(møveri) er manden der bliver spurgt: - *Hvornår er De holdt op at tæve Deres kone?* Hvad skal han svare hvis han du slet ikke er holdt op?

Læg nu mærke til at forudsættelse (præsupposition) og underforståelse (implikatur) ikke er det samme. Forudsættelser er afsenderens ansvar fordi de udløses af valget af ord og grammatisk konstruktion. Underforståelser er ikke afsenderens ansvar for de udløses hos modtagerne af den kendsgerning at sætningen er ytret i situationen med garanti for at den er **relevant** (Sperber and Wilson 1986), og modtagerne finder kun den underforståede relevans hvis de følger samarbejdsprincippet. I ytringen - *Tjeneren er neger, men velsoigneret*, er forudsættelsen at der er en modsætning mellem at være neger og være velsoigneret, men underforståelsen er: '... så derfor kan vi godt spise på denne restaurant'. Det er den konklusion modtagerne må drage hvis de vil opfatte ytringen som relevant i situationen. Havde taleren derimod sagt: *Tjeneren er velsoigneret, men neger*, havde forudsættelsen været den samme, men underforståelsen havde været den omvendte: '... så derfor kan vi ikke spise på denne restaurant'.

6. Stimulus og respons

I anden tredjedel af 1900-tallet vandt den særlige skole som kaldes behaviorismen stor udbredelse. Det var en psykologisk videnskab der gik ud fra at man ikke videnskabeligt kunne vide noget om andre menneskers (eller dyrs) fænomenologi, dvs. hvad og hvordan de tænkte, og at man derfor kun skulle tage hensyn til det der kunne observeres udefra. Menneskers og dyrs psykologi blev beskrevet ud fra en model der kan fremstilles således:

S --> O --> R

Hvor S står for den **stimulus** som organismen udsættes for, O står for organismen, og R står for organismens observerbare reaktion eller **respons** på den observerede stimulus. Stor indflydelse på studiet af kommunikation fik behaviorismen gennem den amerikanske filosof Charles William Morris (1901-1979), som også er ham der inddelte semiotikken i tre grunddiscipliner: 1) syntaks (grammatik), der beskæftiger sig med de formelle regler i et tegnsystem, 2) semantik (logik), der omhandler relationen mellem tegnet og det, som tegnet står for, og 3) pragmatik, der undersøger forholdet mellem tegn og brugerne af disse tegn. Selve tegnet definerer han (Morris 1946):

Hvis noget, A, kontrollerer adfærd mod et mål på en måde der ligner (men

ikke nødvendigvis er identisk med) den måde noget andet, B, ville kontrollere adfærd mod dette mål i en situation i hvilket det opfattes, så er A et tegn.

Denne tegndefinition forudsætter at al menneskelig adfærd kan beskrives som reaktioner, responser, der er kausalt bestemt ved stimuli, påvirkninger fra omverdenen, herunder andre menneskers tale. Tegn opfattes i denne optik som stimulerstatninger som tegnbrugeren har indlært at reagere på bestemte måder. Den amerikanske sprogforsker Leonard Bloomfield (1887-1949) illustrerer processen således (Bloomfield 1935)

S --> r..s --> R

hvor *r* betegner den erstatningsrespons i form af en sprogligt formuleret sætning, som afsenderen, Jill, afgiver på en oprindelig stimulus, *S*, synet af et dejligt æble på et træ. Dette virker som en stimulus, *s*, på modtageren, Jack, der så reagerer med en ægte respons, *R*, der er at han kravler op efter æblet. Et tegn er altså en persons respons der er stimulus for en anden person.

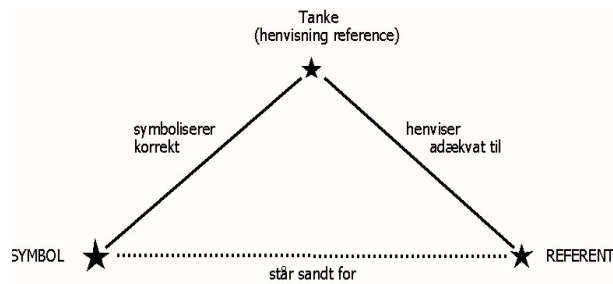
Pilen mellem *S* og *r*, og mellem *s* og *R* bliver i denne model ikke sat på begreb. Hvad er forbindelsen mellem æblet på træet og sætningen: *Jack, vil du ikke hente et æble til mig?* Det siges at det er den samme der får rotter til at undgå stød i en forsøgskasse når den har øvet sig længe nok, men der gives ingen definition på selve den proces at noget kan erstatte noget andet. Eller rettere det forklares som indlæring; når Jack har prøvet det tilstrækkeligt mange gange kan han den med at *Jack, vil du ikke hente et æble til mig?* skal besvares med at han kravler op i træet.

Problemet ved denne tegndefinition er at den ikke kan forklare hvorledes mennesker også kan reagere på aldrig før hørte tegnsekvenser, som de altså ikke kan have indlært, og at den slet ikke kan forklare hvorledes mennesker kan producere korrekte sætninger som aldrig før har været produceret. Derfor er denne model uanvendelig som grundlag for en tekstteori, der forudsætter at tegnene kan kombineres til større sammenhænge.

Et forsøg på at løse nogle af de udestående problemer er den tegnmodel der er udarbejdet af Ogden (1889-1957) og Richards (1893-1979) (Ogden and Richards (1923) 1956 side 10f, oversættelse OT):

Mellem tanke og symbol eksisterer der kausale relationer. Når vi taler, er den symbolisme vi benytter, til dels forårsaget af den henvisning (reference) vi laver, og til dels af sociale og psykologiske faktorer - nemlig af formålet med at lave henvisningen, af den antagne virkning vores symboler har på

andre personer, og af vores egen holdning. Og når vi hører hvad der bliver sagt, forårsager symbolerne både at vi udfører en henvisningshandling (act of reference) og at vi antager en indstilling som, alt efter omstændighederne, vil være mere eller mindre lig med talerens handling og holdning.

Mellem Tanken og Referenten er der også en relation; mere eller mindre direkte (som når vi tænker på eller er opmærksomme på en farvet overflade som vi ser), eller indirekte (som når vi 'tænker på' eller 'refererer til' Napoleon), i hvilket tilfælde der kan være en meget lang kæde af tegnsituationer som træder imellem handlingen og dens referent: ord - historiker - samtidig kilde - øjenvidne - referent (Napoleon).

Mellem symbolet og referenten er der ingen anden relevant relation end den indirekte relation som består i at det af nogen bruges til at stå for en referent.

Også denne model er behavioristisk, men indfører nu begreber for det der før kun var kausalrelationer, nemlig dette at 'symbolet', 'symboliserer' tanken, som så igen 'refererer til' 'referenten'. Lægger man nu disse to relationer, 'symbolisering' og 'reference', efter hinanden, og er de henholdsvis 'korrekte' ('forståelige') og 'adækvate', så er der en indirekte relation mellem 'symbol' og 'referent' som kan betegnes som 'sand'.

Man kan undre sig over hvilket kausalforhold der er mellem symbol og tanke, og mellem tanke og referent. Men Ogden og Richards model har alligevel fat i det rigtige forhold at der ikke er nogen umiddelbar relation mellem symbol (den fysiske størrelse) og så referenten (størrelser i virkeligheden), hvad enten det nu er genstande eller forløb i tid. Forbindelsen er som strukturalisterne siger arbitrær. Personer forstår kun sproglige tegn og tekster hvis de har lært sproget.

Det Ogden og Richards ikke har sat på begreb, er de sproglige regler fra den strukturalistiske tegnmodel, hvor tegntotaliteten konstitueres af relationen, ikke mellem lyd og virkelighed, men mellem *lydfigur*, som er den tankemæssige repræ-

sensation af en lyd, kategoriseringen af en lyd, og *begrebet*, som tilsvarende er kategoriseringen af en del af virkeligheden. I den sprogvidenskabelige definition er det klart at der ikke er nogen kausale relationer mellem tegneksemplar og virkelighed, for der er slet ikke defineret nogen relation fra lyden eller tegneksemplet til et element i virkeligheden. Forbindelsen er en mental association.

7. Kort og landskab

Både de fysiske årsagsforhold og den fænomenologiske mening inddrages i det der kan kaldes den systemteoretiske teori om kommunikation. Et (økologisk) system defineres som et åbent system i dets omgivelser. Systemet kan være en organisme, et individ, en klasse af individer, en art, et samfund, en kultur. Mellem systemet og dets omgivelser sker der udveksling af information, også kaldet *kommunikation*, *negativ entropi* (som netop ikke er energi, der forklares i årsagskategorier). Med disse teorier forenes Shannon og Weavers fysiske kommunikationsmodel med den hermeneutiske og fænomenologiske meningsteori (Wilden 1972).

Tankegangen er at kun fænomener der ikke er som organismen ville vente, er informative informationsteoretisk forstand. Det er den amerikanske antropolog Gregory Bateson (1904-1980) der har påpeget at det kun er de forskelle der gør en forskel som udgør information. Og hans formuleringer er så gode, at det ikke kan siges bedre. Bateson sammenligner vores opfattelse og erfaringsdannelse som det at tegne et kort over et landskab Bateson 1970 side 426, oversættelse OT).

‘Hvad kommer fra landskabet over på kortet?’ ... Hvad der kommer over på kortet, er faktisk *forskel*, hvad enten det er forskel i højde, forskel i vegetation, forskel i befolkningstruktur, forskel i overflade, eller hvad som helst. Forskelle er det der kommer over på kortet.

Men hvad er en forskel? En forskel er et meget specielt og dunkelt begreb. Det er bestemt ikke en ting eller en begivenhed. Dette stykke papir er forskelligt fra træet i denne talerstol. Der er mange forskelle på dem - farve, tekstur, form osv. Men hvis vi begynder at spørge om placeringen af disse forskelle, kommer vi i vanskeligheder. Forskellen mellem papiret og træet er klart nok ikke i papiret; den er klart nok ikke i træet; den er klart nok ikke i rummet mellem dem, og klart nok ikke i tiden mellem dem. (Forskelle på tværs af tid er det vi kalder ‘forandring’.)

En forskel er således en abstrakt sag.

I naturvidenskaben er virkninger generelt kommet i stand på grund af meget konkrete betingelser eller begivenheder - tryk, kræfter osv. Men når man træder

ind i kommunikationens og organisationens verden, forlader man hele den verden i hvilken virkninger er forårsaget af kræfter eller tryk eller energiudveksling. Man træder ind i en verden i hvilken 'virkninger' (effekter) - og jeg er ikke sikker på om man stadig skulle bruge det samme ord - er kommet i stand på grund af *forskelle*. Det vil sige at de er kommet i stand af den slags 'ting' som kommer over på kortet fra landskabet. Og det er der forskel på.

Hele energiforholdet er anderledes. I den mentale verden kan ingenting - det som *ikke* er - være en årsag. (...)

...der er en ubegrænset mængde af *forskelle* omkring og inden i dette stykke kridt (...) Af denne uendelighed udvælger vi et meget begrænset antal, som bliver til information. Hvad vi mener med information - informationens grundlæggende enhed - er: *en forskel der gør en forskel ...*

Forskelle er helt grundlæggende for al sansning, men det interessante er hvilke forskelle fra landskabet (den virkelige omverden) der kommer med over på landkortet (den konceptuelle repræsentation, tanken). Og det gør, som Bateson siger, kun de forskelle der gør en forskel. Det vil sige at forskelle ikke alene er i den ydre verden, men også er pragmatisk bestemt; forskelle er det som organismer handler forskelligt på, og grænsen er altid sat af organismen, fx som grænsen mellem figur og grund. Det der er så mærkværdigt at det bliver til figuren på baggrunden, er det vi kalder information.

8. Metakommunikative aksiomer

Watzlawick, Beavin and Jackson (1974) har som elever af Bateson udformet en meget overbevisende teori om tegnenes rolle i interaktionen som skal præsenteres her. De er psykoterapeuter, men har udformet en helt generel teori om den menneskelige kommunikations pragmatik. Teorien kan fremstilles ved deres 5 **metakommunikative aksiomer**:

1. Man kan ikke ikke-kommunikere.
2. Al kommunikation har en indholdsside og en forholdsside, således at den sidste klassificerer den første og derfor er metakommunikation i forhold til den.
3. Karakteren af forholdet mellem kommunikationspartnerne afhænger af deres respektive måde at gruppere kommunikationens sekvenser på.
4. Mennesker kommunikerer både digitalt og analogt. Digitalt sprog har en yderst kompleks og stærk logisk syntaks, men mangler semantik om forhold mellem mennesker, mens det analoge sprog besidder denne semantik, men mangler passende syntaks til utvetydig definition af forholdet mellem mennesker.

5. Kommunikationsudveksling er enten symmetrisk eller komplementær, afhængigt af om den hviler på lighed eller forskel.

De kræver noget forklaring: *1. Man kan ikke ikke-kommunikere.* Tanken er at al adfærd er kommunikation, og man kan ikke i en social situation (defineret ved parternes fælles fokusering) ikke udvise nogen adfærd. Tænk for eksempel på et eksperiment hvor to mennesker bliver placeret i samme rum, fx en elevator, med regler om ikke at måtte kommunikere med hinanden. Det er en meget belastende situation for begge parter, og de bruger meget af deres energi på at overvåge og aflæse hinandens kropssprog. Og derved kommunikerer de jo i høj grad, både ved hvad de gør, ved hvad de ikke gør, og ved hvad de ser på. De kommunikerer ikke så meget indhold (se aksiom 2), men de kommunikerer i høj grad om deres indbyrdes forhold.

2. Al kommunikation har en indholdsside og en forholdsside, således at den sidste klassificerer den første og derfor er metakommunikation i forhold til den. Som en computer både skal have data, og instruktioner om hvad computeren skal gøre med disse data, indeholder al menneskelig kommunikation information om noget og instruktioner om hvad modtagerne skal med informationerne. Der vil i al kommunikation både være angivelse af ting i den omtalte situation og relationer mellem dem (**indholdskommunikation**), og være definition af eller bekræftelse af forholdet mellem kommunikationspartnerne i kommunikationssituationen (**forholdskommunikation**). Selv ved en militær ordre kan man skelne mellem den omtalte situation (hvad modtagerne skal gøre i fremtiden) og kommunikationssituationen (at befalingsmanden har magt og ret til at udstede befalinger).

Det er nu vigtigt at indse at forholdskommunikationen er metakommunikation i forhold til indholdskommunikationen, dvs. kommunikation om kommunikationen (om indholdet). Ironi er et godt eksempel, her siger afsenderen i indholdskommunikationen noget om den omtalte situation; men ved intonationen (som er forholdskommunikation) kommunikerer afsenderen samtidig at det sagte ikke skal tages efter sit pålydende, men nærmest omvendt. På den måde fungerer forholdskommunikationen som et matematisk minustegn: det inde i parenteser er gyldigt nok, men skal opfattes omvendt.

3. Karakteren af forholdet mellem kommunikationspartnerne afhænger af deres respektive måde at gruppere de kommunikative sekvenser på. Dette er vigtigt hvis man vil forstå tegnenes rolle i kommunikationen. En replik der består af en sætning (dvs. et sprogligt tegn) er en adfærdssækvens med en start- og slutgrænse. Selve kommunikationen mellem parterne i situationen er derimod som en strøm der flyder

uafbrudt og uden grænser. Men parterne opfatter at der er sekvenser, og at nogle sekvenser hører mere sammen end andre; de opfatter at den ene spiller ud, og den anden reagerer. Men i situationer hvor kommunikationen ikke lykkes, vil årsagen hertil ofte være at parterne ikke er enige om hvad der er hønen og hvad der er ægget. Det har ofte form af en diskussion om hvem der begyndte: A: *–Jeg slog ham fordi han spændte ben for mig.* B: *–Jammen jeg gjorde det ikke med vilje, det var ham der gik ind i mig,* A: *–Nej jeg gik lige så fredeligt ...osv.*

Muligheden for forskellige grupperinger af sekvenser i et endeløst forløb illustreres meget fint ved Berhard Bolzanos (1781-1848) matematiske uendelighedsrækker. Den matematiske ligning:

$$S = a - a + a - a + a - a + a - a \dots$$

kan fuldt korrekt grupperes på følgende måde:

$$S = (a-a) + (a-a) + (a-a) + (a-a) \dots = 0 + 0 + 0 + 0 \dots = 0$$

Eller den kan grupperes:

$$S = a - (a-a) - (a-a) - (a-a) - (a-a) \dots = a - 0 - 0 - 0 - 0 \dots = a$$

Og den kan også grupperes således

$$S = a - (a - a + a - a + a \dots)$$

og eftersom parenteser er det samme som den oprindelige række, følger det at

$$S = a - S = a/2.$$

Således kan to parter i den stadigt strømmende flod som kommunikation er, gruppere rækker af kommunikationssekvenser forskelligt, og derved opfatte at det der sker, vidt forskelligt: A: *–Det var ham der begyndte.* B: *– Nej, jeg gjorde det kun fordi han først gjorde ...*

4. *Mennesker kommunikerer både digitalt og analogt. Digitalt sprog har en yderst kompleks og stærk logisk syntaks, men mangler semantik om forhold mellem mennesker, mens det analoge sprog har denne semantik, men mangler passende syntaks til en utvetydig definition af forholdet mellem mennesker.* Det forfatterne her kalder *digitalt sprog*, er meddelelser der er sammensat af mange mindre enheder, **digitale tegn**, med hver deres betydning, således at meningen med helheden afhænger af summen meningen med hver enkelt del og måden de er kombineret på (det der hedder kompositionalitetsprincippet). Det er fx en mundtlig tale, en matematisk ligning eller et skrevet brev.

Det som i citatet kaldes *analogt sprog*, er ikke et egentligt sprog (som det er defineret her) sammensat af symbolske tegn, men meddelelser der udgøres af **analoge tegn**, dvs. billeder, dyrenes kontinuerlige signaler eller kropssprog der som regel uden afbrydelser ledsager menneskers mundtlige verbale meddelelser. Det særlige ved analoge tegn er at de er kontinuerlige og ikoniske, dvs. tegnrelationen hviler på lighed; et billede af Tordenskjold meddeler fx: "I skal opfatte Tordenskjold i lighed

med dette billede”. Og at bevæge en knyttet næve hen mod de andre ligner at man vil slå dem, men er blot en meddelelse, dvs. en trussel så længe man faktisk ikke slår.

Med digitale tegn kommunikerer der enten eller-mening; enten står der *p* eller *b*, der kan ikke stå noget midt imellem, enten står der *kanon* eller også står der *kanin*, det handler ikke om en krydsning mellem dem. Med analoge tegn kommunikerer der mere eller mindre-mening; farven på kinderne på Tordenskjold på portrættet kan enten være rød eller gul, eller mere eller mindre orange. Er den knyttede næve nu alvorligt ment, eller bare på skrømt? Med digitale tegn kan man kommunikere betingelse *hvis ... så*, alternation *enten ... eller*, nægtelse *ikke* og tid *hun gik - hun går*. Det er det der kaldes en stærk syntaks. Det kan man slet ikke med analoge tegn.

Med analoge tegn kan man til gengæld kommunikere hvordan kommunikationssituationen skal opfattes. Med taletempo, stemmeleje, pauser og intonation (tænk fx hvordan en befalingsmand i hæren siger sin ordre) kommunikerer man altid hvordan man opfatter kommunikationssituationen, hvordan man opfatter sig selv, hvordan man opfatter den anden, hvilket forhold der gælder mellem parterne, og hvordan meddelelsen skal forstås. Når folk taler til dyr, er det hovedsageligt de analoge tegn der virker - og det kan være ligegyldigt hvad folk faktisk siger med de digitale tegn; der er ikke anden mening med meddelelsen end forholdskommunikationen om parterne i kommunikationssituationen.

5. Kommunikationsudveksling er enten symmetrisk eller komplementær, afhængigt af om den hviler på lighed eller forskel. De relationer der findes mellem kommunikationsparterne kan illustreres af tiltalepronominer. På alle de europæiske sprog kunne man skelne mellem *du* og *De*. I dag bruges disse pronominer i Danmark symmetrisk, dvs. hvis den ene siger *du* til den anden, siger den anden også *du* til den første. Og valget mellem *du* og *De* er styret af hvor formel situationen er, og af om man kender hinanden eller ej. Fremmede kan hvis de vil være formelle, sige *De* til hinanden, men så gør de det også begge veje. Formalitet og intimitet er **symmetriske** relationer: hvis den ene har et formelt forhold til den anden, har den anden også et formelt forhold til den ene, og på samme måde med intimitet og social nærhed. Interaktionen er symmetrisk og signalerer symmetriske forhold.

For 200 år siden blev pronominerne brugt komplementært, dvs. asymmetrisk. Da sagde voksne *du* til børn, og børn sagde *De* til voksne, også til deres forældre. Herskabet sagde *du* til tjenestefolkene, og de sagde *De* til herskabet. Denne **komplementære** interaktionsform signalerede forskel; der var forskel på voksne og børn, der var forskel på herskab og tjenestefolk, og det var denne asymmetriske magt-relation der signaleredes med sprogbrugen. I løbet af de sidste 100 år har tiltalepronominerne således skiftet fra at signalere magt til at signalere solidaritet (Roger

Brown 1965).

De sproglige forskelle som signalerer forhold (og ikke indhold), som fx forskellen på at tiltale en person med *du* eller *De*, er det der som normalt kaldes **stil**; de to ord betyder det samme i den forstand at de henviser til samme individ, men deres forholdskommunikationen der er forskellig. Således at de fleste sproglige stilforskelle forholdskommunikation. Og stilforskelle er snarere en analog side af de sproglige tegn end egentlig i sig selv et digitalt tegn. Stiltræk ved en tekst kommer til udtryk som mere eller mindre, ikke som enten eller. Sammenlign - *Måtte jeg bede Dem være så venlig at lukke vinduet* med - *Kan du så få lukket det vindue*. Stilen ligger ikke i et enkelt valgt ord, men i alle de valg der er foretaget forskelligt i de to ytringer som har samme mening. Til Watzlawicks aksiomer kan man således tilføje at forholdskommunikation fortrinsvis signaleres med analoge tegn (herunder tegnenes stil), mens indholdskommunikation fortrinsvis kommunikeres med digitale tegn, og at analoge tegn således bliver matakommunikation der definerer hvordan man skal forstå de digitale tegn.

9. Tekstens funktioner

Sprog og kommunikation bringes også i sammenhæng ved teorierne om sprogets eller teksternes funktioner. Af dem findes der flere, fx Bühlers, Halliday's og Roman Jakobsons. Her skal den som Roman Jakobson (1896-1982) har udformet, fremlægges (Jakobson 1972):

Sproget må undersøges i alle dets forskellige funktioner.(...)En skitse af alle disse funktioner kræver en kort oversigt over de faktorer som indgår i enhver talehandling, i enhver sproglig kommunikationsakt. AFSENDEREN afsender en MEDDELELSE til MODTAGEREN. For at være effektiv må meddelelsen forudsætte en KONTEKST der refereres til (...), desuden en KODE som helt eller delvis er fælles for afsender og modtager (...), og endelig en KONTAKT, en fysisk kanal og psykologisk forbindelse mellem afsender og modtager der gør dem begge i stand til at indgå og forblive i kommunikationen. Alle disse faktorer som er nødvendige for sproglig kommunikation, kan skematiseres som følger:

Disse faktorer bestemmer hver sin sproglige funktion. Skønt vi skelner mellem seks fundamentale aspekter af sproget, vil vi næppe finde sproglige meddelelser

der kun udfylder én funktion. Forskelligheden ligger ikke i at en af disse forskellige funktioner har monopol, men i et forskelligt funktionshierarki. En meddelelses sproglige struktur afhænger væsentligst af den dominerende funktion. Men selv om en indstilling mod referenten, en orientering mod KONTEKSTEN, den såkaldt REFERENTIELLE, "denotative", "kognitive" funktion er den primære funktion for adskillige meddelelser, må den vågne lingvist tage den samtidige tilstedeværelse af andre funktioner i sådanne meddelelser i betragtning.

Den såkaldt EMOTIVE eller "ekspressive" funktion, der er fokuseret omkring AFSENDEREN, sigter mod direkte udtryk for den talendes holdning til det han taler om.(...)

Orientering mod MODTAGEREN, den KONATIVE funktion, finder sit reneste grammatiske udtryk i vokativ og imperativ (...).

Der er meddelelser der hovedsageligt tjener til at etablere, forlænge eller afbryde kommunikation, til at sikre at overførselsmediet virker ("Hallo, kan du høre mig?" (...)). Denne indstilling mod KONTAKT eller i Malinowski's terminologi (...): den FATISKE funktion (...).

Hver gang afsender og/eller modtager har brug for at efterprøve, om de bruger samme kode, retter de talen mod KODEN: den får METASPROGLIG (f.eks. ordforklarende) funktion.(...)

Vi har nu berørt de seks faktorer der er involveret i sproglig kommunikation, bortset fra meddelelsen selv. Indstilling mod MEDDELELSEN som sådan, fokusering på meddelelsen for dens egen skyld, er sprogets POETISKE funktion.(...)

Nu da vores kursoriske beskrivelse af de seks grundlæggende sproglige funktioner er mere eller mindre fuldført, kan vi komplettere vores skema over de fundamentale faktorer med et tilsvarende over funktionerne:

REFERENTIEL
POETISK
EMOTIV-----KONATIV
FATISK
METASPROGLIG

Forskellige tekstarter domineres af forskellige funktioner. Når man møder sig genbo i bussen og snakker om vejr og vind indtil man skal af, er det overvejende fatisk kommunikation, en nyhedsartikel i avisen er overvejende referentiel, en filosofisk afhandling er overvejende metasproglig, og et digt er overvejende poetisk.

Men tekster har ikke kun en enkelt funktion; i den politiske tale kan der være både referentielle, emotive og konative sider, og digtet er i høj grad både emotivt og

poetisk. Som kommunikationsform er især den poetiske funktion interessant, for den kan findes i alle tekster, hvad de færreste venter. Om den skriver Jakobson:

(...)de to fundamentale typer af arrangement der anvendes i sproglig aktivitet: **selektion** og **kombination**. Hvis "barn" er meddelelsens emne vælger den talende blandt de eksisterende, mere eller mindre ensbetydende substantiver som *barn, baby, unge, snotthvalp*, alle ækvivalente i en vis forstand, og for at kommentere dette emne vælger han et af de semantisk beslægtede verber - *sover, snuer, blunder, slumrer*. Begge valgte ord kombineres i en kæde. Selektion foretages på basis af ækvivalens, lighed og ulighed, synonymi og antinomi, mens kombination, opbygningen af ordfølgen er baseret på berøring, sammenhæng. *Den poetiske funktion projicerer ækvivalensprincippet fra selektionsaksen over på kombinationsaksen. Ækvivalens gøres til kædens konstituerende princip. I poesi er en stavelse gjort ækvivalent med enhver anden stavelse i kæden; ordtryk behandles som lig med ordtryk, ikke-tryk med ikke-tryk;(...)*

Det kan indvendes at metasprog gør brug af sekvent opstilling af ækvivalente enheder, når det anbringer synonyme udtryk i en subjekt-prædikat-sætning: A = A (*En hoppe er en hunhest*). Poesi og metasprog er imidlertid diametrale modsætninger: i metasprog bruges kæden til at danne udtryk for lighed, i poesien bruges udtryk for lighed til at danne kæde.

Forholdet mellem sprog og kommunikation beskrives meget fint ved dette sidste citat. I kommunikation sker der løbende både selektion af elementer blandt ækvivalenterne i koden (paradigmet, sprofsystemet), og en kombination af de selekterede elementer til en kæde (syntagmet, forløbet i tid) som så får en funktion i forhold til den aktuelle situation. Således er kommunikation brug af sprogets bygning.

Litteraturliste:

Austin, J.L. (1958) 1971: "Performative-constative", i Searle, J.R. 1971: *The Philosophy of Language*, Oxford.

Austin, John L. (1955) 1997: *Ord der virker*. oversættelse og indledning af John E. Andersen og Thomas Bredsdorff. København: Gyldendal, 1997. Originaltitel: *How to do things with words*.

Barthes, Roland 1969: "Er maleriet et sprog?" i Madsen, Peter (red)1970: *Strukturalisme - en antologi*. København: Rhodos.

Bateson, Gregory, 1972: *Steps to an Ecology of Mind*, Paladin, London.

Bateson, Gregory, (1979) 1984: *Ånd og Natur*, Rosinante, København.

- Bloomfield, L., 1935: *Language*, London.
- Brown, Roger, 1965: *Social psychology*, London: Collier-Macmillan Limited
- Grice, H.P., 1975: *Logic and Conversation*, i Cole, Peter & Jerry Morgan, 1975: *Syntax and Semantics, vol. 3. Speech Acts*, Academic Press, New York.
- Habermas, Jürgen (1971) 1981: "Hvad er universalpragmatik?" i Habermas, Jürgen 1981: *Teorier om samfund og sprog*, oversat af Gunvor Boeberg Jensen, Gyldendal, København, originaltitel: "Was heisst Universalpragmatik".
- Habermas, Jürgen (1971) 2001: "Forberedende bemærkninger til en teori om den kommunikative kompetens". Dansk oversættelse ved Peter Widell og Niels Hornborg Jensen, i Henriksen, Carol 2001: *Can you reach the salt? Pragmatikkens klassiske tekster*, København: Roskilde Universitetsforlag, originaltitel: "Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz".
- Henriksen, Carol 2001: *Can you reach the salt? Pragmatikkens klassiske tekster*, København: Roskilde Universitetsforlag.
- Henriksen, Carol 2001: *Modeller for kommunikation og public relations*, København: Roskilde Universitetsforlag
- Hoffmeyer, Jesper 2005: *Biosemiotik. En afhandling om livets tegn og tegnenes liv*. København: Ries.
- Jakobson, Roman, 1967: *Lingvistik og Poetik*, i *Vindrosen 14. nr. 7* oversat af Niels Erik Wille, side 41-52.
- Morris, Charles, 1938: *Foundations of the Theory of Signs* ,
- Morris, Charles, 1946: *Signs, Language and Behavior*, New York.
- Ogden & Richards, 1956: *The Meaning of Meaning*, London.
- Peirce, Charles Sanders 1994: *Semiotik og pragmatisme*, på dansk ved Lars Andersen, Udvalg og forord ved Anne Marie Dinesen og Frederik Stjernfelt, København: Samlerens bogklub.
- Saussure, Ferdinand de 1916: "Lingvistikens objekt" i Madsen, Peter (red)1970: *Strukturalisme - en antologi*. København:
- Searle, John R. 1969, *Speech Acts*, Cambridge Mass.
- Searle, John R. 1971: *What Is a Speech Act* i Searle, J.R. (ed) 1971: *The Philosophy of Language*, Oxford University Press.
- Shannon, Claude E. and Warren Weaver, 1969 (1949): *The Mathematical Theory of Communication*, Urbana.
- Sperber, Dan, and Deirdre Wilson, 1986: *Relevance*, Oxford: Blackwell.
- Stjernfelt, Frederik 2007: *Diagrammatology. An investigation on the borderlines of phenomenology, ontology, and semiotics*, Dordrecht: Springer.
- Watzlawick, Paul, Janet Helmick Beavin, and Don D. Jackson, 1968: *Pragmatics of Human Communication. A study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes*, London: Faber and Faber.

Watzlawick, Paul, John Weakland, and Richard Fish, 1974: *Change. Principles of Problem Formation and Problem Resolution*, New York: Norton & Co.

Wilden, Anthony, 1972: *System and Structure. Essays in Communication and Exchange*, London: Tavistock Publications.

Wille, Niels Erik 2007: *Fra tegn til tekst. En indføring i teorier om sproglig koimmunikation*. København: Forlaget Samfundslitteratur.

